

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 11 Issue 3, June 2019

DOI Number: 10.9737/hist.2019.751

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 18.04.2019 Kabul Tarihi: 23.05.2019

Atıf Künyesi: Eyüp Kul, "Temeşvar Eyaleti'ne Nizam Verme Çalışmaları ve Temeşvar'ın Kaybı Öncesinde Yapılan Faaliyetler (1700-1715)", *History Studies*, 11/3, Haziran 2019, s.1009-1029.

Temeşvar Eyaleti'ne Nizam Verme Çalışmaları ve Temeşvar'ın Kaybı Öncesinde Yapılan Faaliyetler (1700-1715)

Actions to Regulate Timisoara and Activities Carried Out before the Loss of Timisoara (1700-1715)

Dr. Eyüp Kul

ORCID No: 0000-0002-7143-3001

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Öz: Karlofça antlaşması, Osmanlı Devleti için batı cephesinde ciddi toprak kayıpları ile imzalanmıştır. Bununla birlikte Avusturya ile yapılan antlaşma gereğince Temeşvar, bütün sancaklarıyla Osmanlı'nın elinde kalmıştır. Nitekim Temeşvar, bulunduğu stratejik konum nedeniyle bundan sonraki süreçte Avusturya kuvvetlerinin ana hedefi olacaktır. Osmanlı devlet erkânı, bu bilinçle barışın akabinde Temeşvar şehri ve Temeşvar Eyaleti genelinde birçok faaliyet yürütmüştür. Bu çalışmada Karlofça sonrasında batı cephesinde Tuna'nın kuzeyinde elde kalan tek toprak parçası olan Temeşvar Eyaleti'nde yürütülen nizam çalışmaları üzerinde durulacaktır. Bir yandan askeri sayımlar, bir yandan göçen ahalinin geri döndürülmeleri için yürütülen faaliyetler, öte yandan yeni bir savaşın çıkma olasılığının göz ardı edilmemesi nedeniyle yapılan işler değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu cümleden olarak Temeşvar Kalesi ve eyaletteki palankalarda yürütülen onarım, güçlendirme ve yeni inşa işleri ile istihkâmların güçlendirilmesi, yani askerî alanda alınan tedbirler üzerinde durulmuştur. Bütün bunların yanı sıra kamu binaları inşaatları ve ahalinin dini vecibelerinin yerine getirilmesi için yapılan imar faaliyetleri de bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Avusturya, Karlofça antlaşması, Temeşvar, Savaş, Kale, Tamirat.

Abstract: Treaty of Karlowitz caused the Ottoman Empire to loss serious lands on the western front. However, Timisoara and all sanjaks affiliated to it were left to the Ottoman Empire in accordance with the treaty with Austria. Thus, Timisoara would be the main target of Austrian forces due to its strategic position in the forthcoming period. Therefore, the officials of the Ottoman Empire carried out many activities in the city of Timisoara immediately after peace. In this study, the regulation actions taken in the province of Timisoara, which was the only remaining piece of land in the north of Tuna on the west side after the Karlowitz treaty, will be emphasized. Military censuses, activities carried out

· *Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman Sempozyumu*'nda sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

for the return of the migrants, and other actions taken to prevent any possibilities of a new war were evaluated. These actions involve the restoration, strengthening and rebuilding of the Timisoara Castle and redoubts in the province and strengthening of fortress, in other words the measures taken in the military area. In addition, the zoning activities for the construction of state buildings and the fulfillment of the religious duties of the people are the subject of this study.

Keywords: Ottoman Empire, Austria, Treaty of Karlowitz, Timisoara, War, Castle, Repair.

Giriş

Romence Timișoara, Slav dillerinde Temşvar, Macarca Temesvar, Almanca Temeshburg ve Temeschwar şeklinde adlandırılan şehir, Osmanlı kaynaklarında Tımişvar / Temeşvar / Tamışvar diye kayıtlıdır¹. Temeşvar, yaklaşık 165 yıl Türk egemenliği altında kalmıştır. Aynı zamanda bu bölge, Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında süren rekabetin mücadele sahasını oluşturmuş, özellikle 1593-1606 ve 1683-1699 yılları arasında meydana gelen uzun savaşlar, bu coğrafyayı derinden etkilemiştir. Ortaçağ dönemi hakkında teferruatlı bilgiler bulunmayan Temeşvar, Osmanlı hâkimiyetinde zaman içinde siyasî bir odak noktasından konumu giderek yükselen bir merkeze dönüşmüştür². Bölgedeki ilk Türk akınları, 1390'dan sonra Osmanlıların Sırbistan'ı ele geçirmesini müteakip başlamıştır. Nitekim bu ilk saldırılar, aşağı Tuna bölgelerini kapsamış, ertesi yıl Osmanlı birlikleri Temeşvar'a akınlarını yoğunlaştırmıştır³. Uzun soluklu mücadeleler, Macar imparatorluk ordusunun Mohaç meydan muharebesinde (1526) Osmanlı birlikleri karşısında yenilgisi ile sonuçlanmıştır. Bu savaşın akabinde Osmanlılar, Macaristan'da hâkimiyetlerini tesis etmişlerdir⁴. Temeşvar ise Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1552'de fethedilerek kendi adıyla anılan eyaletin paşa sancağı olmuştur⁵.

Savaş şartları, ormanların kesilmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan seller, nehirler üzerinde askerî tedbirlerin alınmasını zorunlu kılan durumlardır. Düzlük arazilerde, askerî tedbirler iki şekilde yerine getirilmiştir. Bunlardan ilki, nehir ağızlarına ve nehir yataklarına kale inşa edilmesi, ikincisi kanallar aracılığıyla civardaki nehir, akarsu ya da bataklıklardan kale etrafındaki hendeklere su taşınarak kalelerin emniyetinin sağlanmasıdır. Aslında bu kaleler, göl ve bataklıklar üzerinde yer alan adacıklar anlamındadır⁶. Keza inceleme konusu olan Temeşvar da bataklık ve akarsulardan istifade edilerek müdafaa edilen kalelerdendir.

Temeşvar, Tuna'nın kollarından Tisa'ya ulaşan Bega ırmağı kıyısında, bütün Banat ovasının kontrolünü sağlayan önemli bir konuma sahiptir⁷. İsmi Macarca şehir anlamındaki

¹ Mihai Maxim, "Tımişvar", *DIA.*, c. 41, İstanbul 2012, s.94.

² Engel Pál, *A Temesvári És Moldovai Szandzsák Törökörri Telepulései (1554-1579)*, Szeged 1996, s.5.

³ Enikő Csukovits, "Miraculous Escapes From Ottoman Captivity", *Ransom Slavery Along The Ottoman Borders (Early Fifteenth-Early Eighteenth Centuries)*, ed.Géza Dávid- Pál Fodor, Leiden-Boston 2007, s.3

⁴ Istvan Tringli, "Litigations For Ottoman Prisoners of War And The Siege of Buzsin (1481, 1522)", *Ransom Slavery Along The Ottoman Borders (Early Fifteenth-Early Eighteenth Centuries)*, ed.Géza Dávid- Pál Fodor, Leiden-Boston 2007, s.19.

⁵ Pál Fodor, "Das Wilajet Von Temeschwar Zur Zeit Der Osmanischen Eroberung", *Südost-Forschungen*, c.55, München 1996, s.25; L. Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699", *Belleten*, c. 13, S. 52, Ankara 1949, s.680-681; Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı*, İstanbul 2010, s.261.

⁶ Gabor Agoston, "Çevre ve Sınır Tarihi Çalışmalarının Buluştuğu Yer: Macaristan'daki Osmanlı-Habsburg Sınırı Boyunca Nehirler, Ormanlar, Bataklıklar ve Kaleler", *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, İstanbul 2012, s.126.

⁷ Mihai Maxim, "Tımişvar", *DIA.*, c. 41, İstanbul 2012, s.94. Kâmûsu'l-'Alâm da Temeşvar hakkında; "Macaristan'ın güneyinde ve Peşte'nin iki yüz elli beş kilometre güneydoğusunda sancak merkezi olan bir şehirdir. Tisa Nehri'ne tabi Bega çayı üzerinde ve bataklık bir ovanın içinde kurulmuş, bataklıkları kurutulmuş ova köşk ve seyfiyeler inşa edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında fethedilmiş ve iki yüz seneye yakın Osmanlı idaresinde kalmıştır" şeklinde bilgi bulunmaktadır. Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-'Alâm*, c. 4, İstanbul 1311, s.3017.

vâr ile şehrin içinden akan Tımiş Nehri'nden almıştır⁸. Evliya Çelebi, Temeşvar Kalesi ile ilgili olarak "...Etrafında taş bulunmadığından yerde yapılmış bir kaledir. Tımiş Nehri kalenin hendekleri içinden ve iç kalesi dibinden akıp Pañçova Kalesi dibinde Tuna Nehri'ne karışır. Yani Temeşvar Kalesi, Tımiş Nehri'nin bataklık ve çatağı içinde, su içinde yer alır. Dört büyük tabyası olup beşgen şekillidir. Taş ve tuğla kullanılmayan ve meşe ağacından yapılan kale, duvarla örülmüş, iki kat yüksek sütunla çevrili ve topa dayanıklıdır. Dört tarafı çok derin bataklık hendekle çevrili olup hendeğe bakan 300 yerde gözcü odaları vardır. Kalenin beden dışları, burcu ve kuleleri yoktur, ancak çok sayıda top delikleri mevcuttur. Beş kapısı ve her kapının önünde asma makaralı ahşap köprüleri bulunur. Her gece kapıları kapatıp köprüleri makaralar ile çekip kapıların önlerine siper ederler..."⁹ şeklinde bilgi vermektedir. Venedikli Francesco Grisellini (1717-1787) de Banat bölgesine yaptığı seyahatinde Temeşvar'ın şehir, kale ve palankadan meydana geldiğini, palankanın hendek ile çevrili olduğunu, güçlü bir savunma hattına sahip olmasının sebebinin ise hendek ve toprağa gömülen ve uzunluğu yedi metreyi aşan meşe direkleri olduğunu ifade etmektedir¹⁰. Her iki seyyahın da üzerinde durduğu gibi kale, meşe ağaçlarının kazık şeklinde dizildiği bir savunma hattına sahiptir.

Arşiv vesikalarında kalenin baruthane, mahzen ile iç kalede tophaneye sahip olduğu görülmektedir. İç (Enderun) ve Dış (Birun) olmak üzere iki kaleden oluşan Temeşvar Kalesi'nde Kanlı Kule, Horos, Garb, Azap ve Su kapı vardır. 1714 yılı sonlarında dış kale içinde üç ve iç kale içinde ise beş tabyası olduğu görülmektedir. Dış kale içinde yer alan tabyalar; Kanlı Kule, Horos ve Garb kapıları önünde Hacı Mustafa Paşa tabyası, Ali Paşa tabyası, Su kapısı yakınında Fazlı Ağa tabyasıdır. İç kale içinde Öksüz, Sipah, Yamaklar, İlbasan ve Üsküp tabyaları mevcuttur¹¹. Bunların dışında ismi belirtilemeyen tabyalar olduğu gibi Kanlı kulenin iç kısmında Büyük Tabya adlı başka bir tabya daha vardır¹². Bu tabya isimleri banilerinin ve kalede görev yapmak üzere sevk edilen askerlerin geldikleri şehirlere göre adlandırılmış olmalıdır.

Kalenin özellikleri ile ilgili resmi belgelerde de benzer hususlar vurgulanmaktadır. Osmanlı-Habsburg mücadelesinde stratejik noktalardan birini oluşturan kale hakkında son Temeşvar muhafızı Hacı Mustafa Paşa, "...inhitâ-i serhadd-i mansurede vaki' ve sedd-i sedid-i islamiyeden vasi'ü'l-haram...", "...tabyalarıyla kal'a-i saireden kebir ve vâsi' (geniş) olub 'adâ'-yı din dahi kal'aya altı saat karib yerde..."¹³ şeklinde bilgi vermektedir. Bu kayıtlardan kalenin Karlofça antlaşması sonrasında çizilen yeni sınır hattına yerleşmiş olan düşmana altı saat mesafede, tabya ve şekil itibarıyla bölgedeki diğer kalelerden ayrı bir inşaa özelliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Hacı Mustafa Paşa'nın da ifade ettiği gibi sınır hattının önemli kalelerinden olan Temeşvar'ın da içinde bulunduğu Temeşvar Eyaleti'nde yer alan diğer kalelerle birlikte ortalama 4.000 merkezi ordu mensubu ve cebelü askeri, yaklaşık 3.000 timarlı sipahi bulunmaktadır¹⁴. Askerî bakımdan süvari sınıfına uygun bir yerleşim alanı olarak tarif edilmesi,

⁸ Henrik Ottendorf, *De La Viena La Timișoara 1663*, Editura Banatul, Editura Artpress, Timișoara 2006, s.10.

⁹ Evliyâ Çelebi, *Güntümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: Akkırman-Belgrad-Gelibolu-Manastur-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*, c. 5/1, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul 2010, s.530-532, 535.

¹⁰ Ioan Hategan, *Cronologia Banatului: Vilayetul De Timișoara*, c. II/2, Timișoara 2005, s.307.

¹¹ "Temeşvar'ın Enderun ve Birun kal'alarında...", BOA. *Maliyeden Müdevver Defterler* (bundan sonra MAD.) nr. 1030, s.2; BOA. MAD. nr. 4355, s.171-172.

¹² BOA. MAD. nr. 4355, s.176.

¹³ BOA. *Ali Emiri* (bundan sonra AE.) III.Ahmed. nr. 20890.

¹⁴ Geza David, "Temeshwar", *EF*, c. 10, Leiden 2000, s.417.

coğrafi olarak Moroş, Tisa ve Tuna nehirleri ve Erdel dağlarıyla çevrili geniş bir ovaya sahip olmasıyla alakalıdır¹⁵.

Kalenin sınır hattında yer alıyor olması önemli miktarda askerî personelin varlığını etkilediği gibi Temeşvar beylerbeyine de önemli sorumluluklar yüklemiştir. Serhatlerin denetimi, eyalet dâhilindeki kalelerin tamir ve ikmal, vergi ve toprak meselelerinin halli, Almanya hakkında istihbarat toplanması ve Erdel prensliğinin denetlenmesi, beylerbeyinin görevleri arasında yer almıştır¹⁶.

II. Viyana kuşatmasının ardından dört cephede devam eden savaşta en çetin mücadeleler Avusturya cephesinde yaşanmıştır. 1695 yılında tahta çıkan Sultan II. Mustafa, ana noktasını Temeşvar'ın oluşturduğu seferinde Avusturya'ya karşı mücadele etmiştir. Belgrad'da, padişahın başkanlığında toplanan mecliste istihbarat kaynakları ve tecrübeli devlet adamlarının fikirleri doğrultusunda şu karar alınmıştır. Osmanlı ordusu Sava Nehri'nden Zemun sahrasına geçerek Varadin Kalesi'ni kuşatacak veya Tuna Nehri'nden Pançova sahrasını takip ederek Temeşvar Kalesi'ni sürekli tehdit eden Lipova, Lugoş ve Sebeş kalelerini fethedecektir. Bu kaleler kuzey-batı Transilvanya'da yer aldığından Temeşvar Kalesi'nin emniyeti açısından büyük bir ehemmiyete sahipti. Başarı ile biten ilk seferi müteakiben, Temeşvar'ı kuşatma altında tutan Avusturya birliklerini püskürtmek gayesiyle ikinci seferde Temeşvar'a düzenlenmiş ve düşman kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğratılmıştır¹⁷. Üst üste alınan zaferler üzerine 1697 yılında üçüncü kez sefere çıkan Sultan, Zenta'da mağlup olmuştur¹⁸.

Savaşın seyrini değiştiren Zenta yenilgisinin ardından, barış görüşmeleri hızlanarak savaşı sona erdiren Karlofça antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın ikinci maddesine göre Temeşvar Eyaleti, bütün nahiyeleri ile birlikte Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. Erdel tarafındaki Şebeş, Lugoş, Lipova, Çanad, Beçi ve Beçkerek ile mücadeleden önce Moroş ve Tisa sularının beri kıyılarında olan Temeşvar Eyaleti'nde yer alan bütün yapıların Avusturya tarafından yıkılmasına karar verilmiştir¹⁹.

Antlaşmanın imzalanmasını müteakip Temeşvar Kalesi'nin ehemmiyeti daha da artmıştır. Öyle ki Karlofça anlaşması ile Avusturya sınırında yer alan Varat, Uyvar ve Eğri eyaletleri kaybedilmiş, Tuna'nın kuzeyinde Osmanlı elinde kalan tek stratejik nokta Temeşvar olmuştur²⁰. Bununla birlikte kale ve eyaletin Karlofça anlaşmasından sonra Osmanlı egemenliğinde kalması, kısa bir süre sonra yeni bir savaşın (1716-1718) başlangıç fitilini

¹⁵ "...Temeşvar etrafı sahra olub süvari yeri olmağla...", BOA. *Bâb-ı Defteri Büyük Kale Kalemi Defterleri* (bundan sonra *D.BKL.d.*) nr. 32301, s.1; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdulkadir Özcan, Ankara 1995, s.689; Berkeszi István, *Temesvár Szabad Királyi Város Kis Monographiája*, Temesvár 1900, s.1.

¹⁶ Sadık Müfit Bilge, "Macaristan'da Osmanlı Hâkimiyetinin ve İdarî Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 11, Ankara 2000, s.59.

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, c. 3/1, Ankara 1998, s.556-562; Tahir Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 2010, s.12.

¹⁸ BOA. *Bab-ı Asaflı Vak'anüvislik Kalemi Defterleri. nr. 1700*; Selim Hilmi Özkan, "Türk Tarihinin Kırılma Noktası: Zenta Faciası", *Turkish Studies-International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, (Prof. Dr. Hamza Zülfikar Armağanı), Vol. 4/3, Spring 2009, s.1779-1793.

¹⁹ Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli (1071-1114/1660-1703)*, c. 1, haz. Abdulkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır-Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul 2013, s.566.

²⁰ "...nehr-i Tuna'nın berü yakasında hudud-ı islamiyede Varad ve Eğri ve Uyvar eyaletlerinde muhafaza-i memalik ve def-i 'adâ için...", "...cümlesi bed-i adâya giriftar ve üç eyaletin kal'a ve palankası yerine şimdilik nehr-i Tuna'nın berü yakasında...", BOA. *D.BKL.d.* nr. 32301, s.1.

ateşlemek için yeterli olmuştur²¹. Temeşvar'ın kaybedilişine kadar geçecek sürede Temeşvar kalesi ve eyaleti, bu üç eyaletin yerine getirdiği hudut sorumluluğunu üzerine alarak düşmanın en önemli hedefi haline gelmiştir.

1. Temeşvar ve Temeşvar Eyaleti'ne Nizam Verme Çalışmaları

Osmanlı devlet adamları, Karlofça sonrasında ilk iş olarak bölgedeki askerî personeli teftiş etmiştir. Temeşvar kalesi ve eyaleti dâhilinde yapılan sayımda, 321'i dergâh-ı mualla cebecilerinden müteşekkil 4283 nefer askerin olduğu tespit edilmiştir²². Bu sayım sırasında eyalet dâhilindeki askerlerin en büyük şikâyetlerinden biri ocaklık yerlerin Temeşvar'a uzaklığı hususuydu. Askerin şevkini kıran maaş gecikmeleri, bölgede görev yapan rütbeli askerler tarafından dillendirilmiştir. Maaş ödemelerinde yaşanan gecikmelerin önüne geçilebilmesi amacıyla Temeşvar Eyaleti ve Vidin Sancağı gelirlerinin ocaklık tayin edilmesi eyalet askerleri tarafından önerilmiştir. Nitekim askeri erkânın talepleri yerinde görülerek Vidin'in Temeşvar'a yakınlığı dikkate alınıp Vidin gümrüğü ve mukataaları malikâne statüsünden çıkarılmıştır²³. Bu doğrultuda Temeşvar Eyaleti mukataa ve cizye gelirleri, kapudan neferleri fazlalıkları, Vidin hasları, Vidin iskele mukataası, Vidin cizyesi ve kıptiyan gelirleri malikânen çıkarılarak devlet tarafından emaneten idare edilmeye başlanmış ve buradan elde edilen gelirler de eyalet dâhilindeki kalelerde görev yapan askerlere tahsis edilmiştir²⁴.

Temeşvar muhafızı Vezir Ali Paşa, Temeşvar kadısı ve defterdarına gönderilen bir hükümden (1707 yılı başları) eyaletin içinde bulunduğu sıkıntılı süreç hakkında detaylı bilgiler edinilmektedir. Sadece eyalet dâhilinde normal şartlar altında cizye vermekle yükümlü nüfus 80.000 kişi olarak kaydedilmiştir²⁵. Ancak Temeşvar'ın Viyana kuşatması sonrasında istilaya uğraması ile reayasının vatanlarını terk ettiği, bu göç sırasında sadece bir miktar eşya ve küçükbaş hayvanlarını alabildikleri, bu halde başka bölgelere ve bazılarının da dağlara göç etmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Bu sıkıntılı süreç sırasında reyanın terk ettiği köylerin harabe haline geldiği, bu nedenle de eyaletin gelirlerinde de ciddi düşüşlerin olduğu müşahede edilmektedir²⁶.

Belgelere yansıyan bu sıkıntılı sürecin üstesinden gelinmesi gayesiyle farklı sahalarda birçok çalışma yapılmıştır. Bu cümleden olarak eyalet dâhilinde bozulan nizamın tesisi, kale neferlerinin ocaklıklarında yaşanan sıkıntıların çözümü, eyalet hazinesinin canlandırılması, kale ve palankalara nizam verilmesi, Temeşvar'ı terk eden ahalinin vatan-ı kadimleri olan şehre geri

²¹ Engel Pál, *A Temesvári És Moldovai Szandzsák Törökkori Telepulései (1554-1579)*, Szeged 1996, s.5.

²² Bu askerlere yıllık 26.640.624 akçe / 148.003 esedi kuruş ödeme yapılmaktaydı. BOA. *Hatt-ı Hümayûn* (bundan sonra *HAT*.) nr. 51002, 11 Cemaziye'l-evvel 1114/3 Ekim 1702. Cebecilere günlük 3.782 akçe olmak üzere yıllık 65.920 akçe / 549 esedi kuruş 1 sülüs maaş tahsis edilmişti. Cebeci sınıfı neferlerinin 1113 yılı Masar ve Recec maaşları, Biga Sancağı Halil-ili mukataasından karşılanmıştır. BOA. *AE.II.Mustafa*. nr. 366, 20 Muharrem 1114/16 Haziran 1702. BOA. *HAT*. nr. 51002, 11 Cemaziye'l-evvel 1114/3 Ekim 1702.

²³ Vidin Sancağı mukataaları yıllık 12.000 kuruş karşılığında Hazinedar Mustafa, Vidin gümrüğü mukataası ise 2.690 kuruşa Hazinedar Mehmed tarafından tasarruf ediliyordu. BOA. *HAT*. nr. 51003, 16 Şaban 1114/5 Ocak 1703; Zabıtları havale edilen parayı neferlere tam olarak vermeyip sekizer dokuzar aylık mevacib ödedikleri haber verilmişti. Bu halin neferlerin nizamını bozacağı ve başka sıkıntılara neden olacağı ifade edilerek gerekli özenin gösterilmesi doğrultusunda hüküm yazılmıştı. BOA. *MAD*. nr. 10151, s.16.

²⁴ Anonim bir kaynakta, Temeşvar Kalesi ile tabi yerlerde 5.292 askerin olduğu ve askerlere günlük 8.651 akçe, yıllık 169.528 kuruş (akçe karşılığı) ödendiği belirtilmektedir. *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, yay. haz. Abdulkadir Özcan, Ankara 2000, s.209; BOA. *MAD*. nr. 10151, s.16.

²⁵ "Temeşvar eyaletinde cizyeye müstahak seksan bin reaya el-yevm mevcud olduğu...", BOA. *MAD*. nr. 10151, 18 Şevval 1118/23 Ocak 1707, s.18.

²⁶ "Bundan akdem Temeşvar ve Vidin sancakları reayası istila gördüklerinden terk-i evtan ve bir mikdar eşya ve mevaşileri ile ahar diyarlara varub ve bazısı dahi tağlarda vatan tutub asıl sakin oldukları kuraları hali...", BOA. *MAD*. nr. 10151, s.28.

döndürülerek ekonomik faaliyetlerine kaldıkları yerden devamları, eyalette yapılacak faaliyetlerin nihai hedefi olarak belirlenmiştir²⁷.

Askerî sayımların akabinde üzerinde durulan temel nokta, ahali ve eyalet dâhilindeki kalelerin sağlamaştırılmasıdır. Nitekim günlük yaşamın devamı ve ahalinin geri dönüşlerini temin amacıyla onarım işlerine girişilmiştir. Uzun savaş sırasında tahrip olan serhat kaleleri ve bu kalelerden biri olan Temeşvar'ın istihkâmlarının sağlamaştırılması için Rumeli Eyaleti alaybeyleri, zaim ve timar mensupları vazifelendirilmiştir²⁸. Onarım / yapım faaliyetleri için sağlanan insan desteğinin hemen akabinde, malzeme temini için harekete geçilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle Temeşvar Eyaleti'nden balvan (meşe) ağacı ile demir madenleriyle ünlü Samakov'dan demir ve çivi alımı yapılmıştır²⁹.

Temeşvar Kalesi askerlerinin maaş ödemeleri için yapılan arzlara, Vidin gelirlerinin kalede görev yapan askerlere ocaklık olarak tahsisine rağmen ulufe ödemelerinde gecikmeler yaşanmaya devam etmiştir. Verilen sözlerin tutulmaması, hoşnutsuzluğu giderek arttırdığından yaşanan sıkıntı isyana dönüşmüştür. Askerlerden bir kısmı ocaklıklarından havale edilen 25'er, 30'ar ve 50'şer günlük mevaciblerinin ödenmediğini dile getirip kale içinde yürüyüşe geçip, Temeşvar Kalesi içinde bir noktada toplanarak ödeme yapmakla görevli beş zabiti vali sarayında alıkoymuştur. Fakat isyan bir süre sonra kontrolden çıkmıştır. Nitekim meydanda toplanan 700-800 miktarı asker, saray divanhanesine hücum edip, divanhane içindeki odada gözetim altında tutulan beş zabiti, oda kapısını kırıp içeri girmek suretiyle öldürmüştür. Bununla da yetinmeyen asiler, saraydan çıkıp kale içinde yer alan Cami-i Kebir önünde toplanarak, muhtemelen ödemelerin gecikmesinde etkisi olduğunu düşündükleri Temeşvar müftüsü İsmail Bey'i görevden azledip yerine Köse Mehmed'i tayin etmiştir. Askerler tarafından yapılan diğer bir atama da maaş ödemekle görevli olup öldürülen zabitler yerine yenilerin tayinidir. Paralarını alamayan askerlerin çıkardıkları büyük çaplı isyan, ölüm ve yeni kişilerin tayinleri ile neticelenmiştir. Devletin de maaş ödemelerinde yaşanan gecikmeyi çözmek üzere olaya el attığı anlaşılmaktadır. Keza yerli ağası Mahmud, azaban-ı evvel ağası Abbas, çavuşlar kethüdası Hüseyin, dizdar Mustafa ve Süleyman Ağa'dan olay hakkında bilgi talep edilmiştir. Askerin yatışması içinde Şubat sonlarında eminler aracılığıyla ödenmesi planlanan mevaciblerin, Temeşvar defterdarı aracılığıyla üç gün içinde tedarik edilerek dağıtılmasına karar verilmiştir³⁰.

²⁷ "...eyalet-i mezburenin irad hazinesine ve kal'a nefaratına müceddeden nizam verilmek Devlet-i Âliyye'nin azim umuru olmağın...", BOA. MAD. nr. 10151, s.16-18.

²⁸ "...kılâ'-ı serhad ve bâ-husus Belgrad ve Temeşvar kal'alarının metânet ü istihkâm verilmek...", Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli (1071-1114/1660-1703)*, c. 1, haz. Abdulkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır-Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul 2013, s.606; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayât*, s.689.

²⁹ Evliya Çelebi, ele geçirilmesi zor olan kalenin çürüten ağaç sütunlarının 40-50 yılda bir çıkarılıp tamir edildiğini ve bu işle meşgul olan 70 köyün olduğunu belirtmektedir. Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, s.531. Her tanesi beş sağ akçeden olmak üzere 500.000 akçe karşılığında 10.000 balvan ve Hacı Şakir Ağa tarafından satın alınan 1635,5 vukiyye ham demir ile 270 kantar çivi sevk edilmiştir. Çivinin 240 kantarı kalenin çeşitli tamir işlerinde, 30 kantarı ise top kundakları onarımında kullanılmıştır. BOA. MAD. nr. 4355, Gurre-i Ramazan 1114/19 Ocak 1703, s.164.

³⁰ Ödeme yapılmayan ve askerinin isyanına neden olan dönem 1695-1702 yıllarını kapsamaktadır. "...mezkûrlar valilere mahsus olan sarayda ahkonuldukda yerli odalarında yedi sekiz yüz mikdarı neferat saray divanhanesine hücum ve zikrolunan beş nefer zabitin mahbus oldukları odanın kapusun kırub mezbûrları katlettikten sonra yine cem'iyet ile saraydan çıkub ve Cami'-i Kebir'e varub...", BOA. Mühimme Defteri (bundan sonra MD.) nr. 114, Evasıt-ı Ramazan 1115/18 Ocak-6 Şubat 1704, s.117.

Ulufeleri dağıtılan askerlerin gönülleri alındıktan sonra ikinci hedef olarak planlanan kaledeki eksiklikler ile yenileme çalışmalarına devam edilmiştir. Devlet erkânı, tamirat faaliyetlerine ilk olarak ahalinin evlerinden başlamıştır. İlk aşamada 9.500 kuruşluk masrafla, kale içinde ikamet eden halkın evleri ile 2905 ziralık³¹ (yaklaşık 2.136 metre) mevzi onarımı yapılmıştır³². Kaleye sevk edilen malzemenin yeterli gelmemesi üzerine İstanbul, Belgrad ve Eflak'tan malzeme ve işçi talep edilmiş, Cephane-i Amire'den 1.000 seklem (çuval), 5.000 tobra-i cedit (yeni torba) ve 1.500 urgandan oluşan yeni bir sevkiyat gerçekleştirilmiştir. Belirtilen malzemeler İstanbul gümrük emini Mustafa Ağa tarafından gemilere yüklenerek Varna iskelesine, oradan Tuna Nehri aracılığıyla Rusçuk iskelesine, ardından Palanka-i Cedit üzerinden Temeşvar'a gönderilmiştir. Malzemelerin sevki sırasında güvenliği ise Yergöğü muhafızı Kapıcıbaşı Mustafa sağlamıştır. İnşa sırasında kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan 5.000 kürek, 800 kazma ve kabza da Belgrad cephanesinden tedarik edilerek Temeşvar'a iletilmiştir³³.

Onarımı planlanan ev ve kale mevzileri büyük bir emek gerektirmiştir. Bu doğrultuda işçilerin yanı sıra taş, toprak ve balvan ağaçları sevkinde kullanılacak öküz ve arabalar için gerekli masraflar, ahaliye tevdi edilmiştir. Bunun yanı sıra savaş nedeniyle şehri terk eden ve akabinde geri dönen ahalinin ciddi mali zorluklarla karşı karşıya bulunduğu görülmüştür. Şehir sakinlerinin içinde bulunduğu mali darlık dikkate alınıp Eflak voyvodasına müracaat edilerek Eflak'tan her arabaya dört öküz ve iki cerahor ile 50 öküz arabası göndermesi istenmiştir³⁴. Her ne kadar şehirdeki ahali, bu yükümlülükten kurtulsa da balvan ağacı, daha ekonomik olması nedeniyle Temeşvar Eyaleti'nden temin edilmiştir. İmar faaliyetlerinin daha erken bitirilebilmesi gayesiyle de tamiratta çalışacak işçiler Temeşvar Eyaleti dâhilinden alınmıştır. İç kaledeki evlerin tamiri için 50 neccar (marangoz) ve onarımda bulunmak üzere amele olarak kullanılacak 1000 cerahorun eyalet dâhilinden bulunmuştur. Ayrıca bu işçilerin çalışması sırasında malzeme sevkinde kullanılmak üzere 100 araba da yine eyalet sınırlarından tedarik edilmesi yönünde karar söz konusudur³⁵.

Bununla birlikte Temeşvar'dan alınması planlanan 50 neccar tedarik edilemediğinden Belgrad muhafızı Vezir Hasan Paşa'ya yazılan emirle Belgrad'dan alınması uygun görülmüştür. Bu emri müteakiben 50 neccarın tamirat işini istenilen zamanda bitirmesinin mümkün olmadığı anlaşıldığından yeni bir emir daha gönderilerek ücretleri Belgrad muhafızı

³¹ Osmanlı İmparatorluğu'nda en yaygın olarak kullanılan uzunluk ölçüsü arşındır. Doğuda eskiden beri kullanılan arşına zirâ' da denirdi. Genel olarak kullanılan arşınlar mimar ve çarşı arşını idi. Mimar arşını ile ilgili de farklı uzunluklar söz konusudur. Bazı yerlerde 75,8, diğer bir tespite göre 73,333 cm'dir. Topkapı Sarayı Müzesi'nde abanozdan yapılmış bir arşın 73,5 cm boyundadır. 1841 yılında mimar arşının değeri platin bir ayar arşını ile 75,7738 cm'lik bir standarda bağlanmıştır. Buradaki hesaplama 73,5 cm üzerinden yapılmıştır. Mehmet Ali Ünal, "Rumeli Sancaklarında Ölçüler ve Tartılar", *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, ed. Zafer Gölen-Birol Çetin-Abidin Temizer, Ankara 2018, s.64, 67.

³² "... Temeşvar Kal'asının sükkanı ekser hanelerinin ta'mir ve termim eylemek üzere...", İmar faaliyetleri Temeşvar Kalesi kadısı Mehmed, Temeşvar muhafızı Vezir Ali Paşa ve Temeşvar defterdarı tarafından arz edilmiştir. BOA. MAD. nr. 4355, s.164. Niş muhafızı ve Niğbolu Sancağı'nı arpalık olarak tasarruf eden Ali Paşa, Niğbolu Sancağı üzerinde kalmak koşulu ile Temeşvar muhafızlığına, Temeşvar muhafızı Yusuf Paşa ise Hamid Sancağı arpalık olmak koşulu ile Niş muhafazasına tayin edilmiştir. BOA. AE.II.Mustafa. nr. 6861, 11 Ramazan 1115/18 Ocak 1704.

³³ İstanbul'dan sevk edilen mühimmata 400 kuruş ödenmiştir. BOA. MAD. nr. 4355, 18 Rebiü'l-ahir 1116/20 Ağustos 1704, s.164.

³⁴ Arabalara aylık 1000'er akçe olmak üzere 75.000 akçe tahsis edilmiştir. BOA. MAD. nr. 4355, 17 Rebiü'l-ahir 1116/19 Ağustos 1704, s.164; Géza Dávid, "The Eyâlet of Temesvár in the Eighteenth Century", *Oriente Moderno*, c. XVIII, 1999, s.116.

³⁵ BOA. MAD. nr. 4355, 25 Rebiü'l-ahir 1116/27 Ağustos 1704, s.165;

tarafından karşılanmak üzere 200 neccar daha istenmiştir. Fakat işler planlandığı gibi gitmemiş, ilk emirde talep edilen neccarlardan ancak 15'i, ikinci emirde istenilenden ise 50'si Temeşvar'a gelmiştir. Onarım işinin aksamaya başlaması üzerine Belgrad, Sofya ve Vidin'e yeni hükümler yazılarak neccar talebinde bulunulmuştur³⁶. İyi niyetlerle başlanılan onarım faaliyetleri, sürekli olarak çıkan sıkıntılar nedeniyle gecikmeye uğramıştır. Çözölmeye gerek duyulan diğer bir problem de yeterli para olmayışıdır. Yıl içinde Temeşvar Kalesi'nde yapılacak onarım çalışması için gerekli para, halktan alınan tekâlif-i şakka ile giderilmeye çalışılmıştır. Oysaki ahali savaşın getirdiği ekonomik sıkıntıları henüz atlattamamıştır. Nitekim idareciler, halktan para alınmasının yeni bir göçü tetikleyeceğine kanaat getirerek düşüncelerinden vazgeçtiler. Bunun üzerine evlerin onarımı ve kalenin tamirinin, Devlet-i Aliyye'nin şanı olduğu düşünülerek masraflar merkezi bütçeden karşılandı³⁷.

Osmanlılar, klasik dönemde genel itibarıyla kadı ve defterdarlar için özel bir konak tahsis etmezdi. Hakeza Temeşvar'da da kadı ve defterdar konağı yoktu ve yeni gelen kadı ve defterdar için ayrı ayrı kişilerin evleri kiralanmaktaydı. Devlet erkânı kiradan kurtularak masrafları kısmak niyetiyle, her yıl gerçekleştirilen kiralama yerine başka bir uygulamaya denemişti. Bu doğrultuda ücretleri hazineден karşılanmak üzere 450 kuruş ile mahkeme binası inşasına, 150 kuruş bedel ile defterdar konağının satın alma yoluyla kamulaştırılmasına karar verilmişti³⁸. Temeşvar'da devlet tarafından bir mahkeme binası yapıldığı gibi defterdar içinde bir konak satın alınarak kamu hizmetine tahsis edilmiştir.

Uzun savaş döneminde gerek Temeşvar Kalesi duvarları, gerekse iç kalede insanlar tarafından kullanılan bazı evler zarar görmüştür. Arşiv vesikalarına yansıdığı kadarıyla, bir yandan iç kalede yıkık haldeki evlerin yerine yenileri inşa edilirken, bir yandan da savaş sırasında hasar görmeyen evlere de şehre geri dönen kişiler yerleşmişti. Fakat bu durum evlerin asıl sahiplerinin şehre dönüşleri üzerine sürtüşmeler yaşanmasına sebep olmuştur. Ahali "...bizim mülklerimiz fuzuli zabt eyledüler..." şeklinde şikâyette bulunmuş, bu çekişmeler üzerine konunun yerinde teftişi ile evlerin kime ait olduğun belirlenmesi yoluna gidilmiştir³⁹. Keza ahali tarafından Kanlı tabyadan Horos tabyasına kadar olan alanda ikamet amacıyla 25 kadar ev inşa edilmiştir. Ancak bölgenin savaş alanı olarak tahsis edilen yerlerden olması nedeniyle bu evlerin yıkılmasına karar verilmiş, halkın fakir ve savaştan yeni çıkmış olması dikkate alınarak 1000 kuruş ile barınmaları için yeni yerler gösterilmiştir⁴⁰.

Onarım işlerinin sağlıklı bir şekilde yerine getirilemediği, ekonomik sıkıntılar içinde olan devlete yeni harcama kalemleri oluşturulmak suretiyle zarar verildiği, buna rağmen devletin ahalinin gönlünü hoşnut etmek için büyük çaba harcadığı müşahede olunmaktadır. Bütün bu sıkıntılara rağmen uygulamaların başarılı olduğu, anonim bir kaynaktan da ifade edildiği üzere, 8.000 reyanın şehre geri dönüşünden anlaşılmaktadır⁴¹. Hakeza şehre geri dönen reaya gibi eyalet dâhilindeki köy ve kasabalara da dönüşlerin hızlandığı arşiv vesikalarından

³⁶ BOA. MAD. nr. 4355, Gurre-i Cemaziye'l-ahir 1116/1 Ekim 1704, s.164.

³⁷ "...eyalet-i mezbûra gelüb kışlamak ve ziraat ve hırsaset eylemek murad eden reaya fukarası...", "...gerek reaya neferatının hüsn-i hal ile iskân ve mutavattın olmaları...", BOA. MAD. nr. 4355, 24 Cemaziye'l-evvel 1116/24 Eylül 1704, s.165.

³⁸ "... Temeşvar'da muayyen mahkeme ve defterdar konağı olmadığından her sene cebren birer kimesnenin hanesine kondurulub şehrin âdem-i imaretine bais olunan bir mahkeme dört yüz elli kuruşa ve bir defterdar konağı iştirâ olunmakla taraf-ı miriden verilmek için...", BOA. MAD. nr. 4355, 4 Zilhicce 1116/30 Mart 1705, s.170.

³⁹ BOA. MD. nr. 115, Evail-i Cemaziye'l-evvel 1118/11-20 Ağustos 1706, s.90.

⁴⁰ BOA. MAD. nr. 4355, 17 Cemaziye'l-ahir 1118/26 Eylül 1706, s.170; BOA. MD. nr. 114, s.588.

⁴¹ "... Temeşvar Eyaleti'ne sekiz bin mikdarı re'âyâ gelüb memleket ma'mûr olmağa ba'is olmuştur.", Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), s.209.

öğrenilmektedir. 1707 yılı başlarında barışın tesisi ile reayanın eski yerlerine geri dönmeyi tercih ettiklerini, meskenlerin inşa edilmeye devam ettiği ve ahalinin ziraî faaliyetlerine odaklandığı, hazine gelirlerinde de artışın meydana geldiği belirtilmektedir. Öyle ki savaş öncesinde eyalette yerleşik cizye vermekle yükümlü 80.000 kişinin 45.000'inin tahrir sırasında tespit edildiği görülmektedir⁴².

Bu kayıtlardan anlaşıldığı üzere Temeşvar Kalesi'nde yapılan ilk tamir işleri halkın ikamet ettiği evleri kapsamış, usta ve malzeme tedarikinde yaşanan sıkıntılar üzerine eyalette sınır olan yerlere emir yazılarak eksiklikler giderilmiş, yeni hanelerin inşası sırasında da askerî durum göz önünde bulundurulmuştur. Bununla birlikte plansız çalışmalar, yeni sorunların çıkmasına ve hazinenin sıkıntı yaşadığı dönemde daha fazla masraf yapılmasına neden olmuştur. Her ne kadar maddi kayıplara sebep olsa da, devletin şehir sakinlerinin ihtiyaçlarını gidermeye öncelik verdiği ve büyük özverilerde bulunduğu görülmektedir.

Bu özverili faaliyetlerden biri de eskiden beri Moroş suyunun öte yakasında yaşayan bazı gayr-i Müslim reayanın zayıf ve perişan hallerinin dikkate alınarak üç sene boyunca cizye vergisinden muafiyet tanınması şeklindeki Temeşvar muhafızı Vezir Ali Paşa'nın arzıdır⁴³. Bunun yanı sıra gayr-i Müslim ahalinin çektikleri ekonomik sıkıntılar nedeniyle cizye vergisinde de düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre cizyeler, zenginlerinden ikişer, orta halli olanlarından birer buçuk ve fakir olanlardan ise birer kuruş olarak tahsis edilecektir. Ayrıca Kıpti cizyelerinin de eski usul üzere altı aylık sürelerle muhassıllar tarafından toplanmasına hükmedilmiştir⁴⁴. Ayrıca devletin bölgede sürekli tahrir faaliyetini sürdürdüğü de anlaşılmaktadır. Nitekim diğer bir tahrir işlemi de İbrahim Ağa adlı kişi tarafından havass-ı hümayun, beylerbeyi, sancakbeyi, zeamet ve timar sahiplerinin köylerindeki koyun âdetinin tespitinin yapılması için yürütülmüştür. Bu sayımın neticesinde bölgede 68.780 koyunun olduğu İstanbul'a bildirilmiştir⁴⁵.

Ahali için yapılan çalışmalara paralel olarak bir yandan da eyalet dâhilindeki askerî erkân titizlikle teftiş edilmeye devam etmiştir. Bu doğrultuda kalede mevcut olmayan dergâh-ı mualla cebecilerinin teftişi Temeşvar muhafızı Ali Paşa ve cebecibaşına havale edilmiş⁴⁶, nahiye ve köylerde devlet düzeninin tesisi için gerekli tedbirlerin acilen alınmasına gayret gösterilmiştir⁴⁷. Yine bu tedbirlerden olarak askerlerin erzak sıkıntıları da giderilmeye çalışılmış, Selanik cizyesi ve Yahudi gelirlerinden yapılan ödeme ile Temeşvar Kalesi muhafazasında yer alan topçulara buğday alınmıştır⁴⁸. Ayrıca Eğri Kalesi'nde görev yapmış olan 1500 yeniçeri askeri, Temeşvar Kalesi ve Temeşvar Eyaleti dâhilinde yer alan hudut noktalarına dağıtılmıştır. Kimi görev yerine ulaşmadan ölen kimi ise firar eden 1500 askerden 898'nin mevcut olmadığı Temeşvar muhafızı Ali Paşa tarafından yapılan sayımda belirlenmiştir⁴⁹.

⁴² BOA. MAD. nr. 10151, s.18.

⁴³ BOA. MAD. nr. 10151, s.17.

⁴⁴ BOA. MAD. nr. 10151, s.17, 29.

⁴⁵ BOA. MAD. nr. 10151, s.18.

⁴⁶ BOA. MD. nr. 114, Evası-ı Cemaziye'l-evvel 1116/11-20 Eylül 1704, s.351.

⁴⁷ BOA. MD. nr. 114, Evahir-i Cemaziye'l-ahir 1116/21-29 Ekim 1704, s.365.

⁴⁸ Buğday zahiresine 66 esedi kuruş ödenmiştir. BOA. AE.III.Ahmed, nr. 7137, Gurre-i Şaban 1116/29 Kasım 1704.

⁴⁹ 1.500 nefer askerin gündelik miktarı ise 17.825 akçedir. "...Eğri Kal'asının yerlü yeniçerileri olub hala Temeşvar Kal'asına ta'yin...", BOA. D.BKL.d. nr. 32301, 24 Şevval 1118/23 Kasım 1706, s.1. BOA. D.BKL.d. nr. 32301, 12 Cemaziye'l-ahir 1118/21 Eylül 1706, s.9-10.

Temeşvar Kalesi'nde asıl kapsamlı tamir faaliyeti 1706 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu yıl içinde ihtiyaç duyulan balvan ağacının nakli için Eflak'tan 150 öküz arabası⁵⁰, iç kale için gec (kireç) ve tuğla, kuleler ve diğer tamiratlar için kiremit, tophane için kereste temin edilmiştir. Yine top ve top kundakları için levha ile demir ustası, demirciler için engişt (kömür) alınmıştır⁵¹. Kale içinde yapılacak hendek ve diğer tamiratlar için Eflak'tan dörder öküzlü iki cerahorlu 100 araba ile 250 cerahor istenmiştir⁵². Bir yandan tamir hazırlıkları yapılırken bir yandan da, işlerin daha hızlı yürütülmesi için bu işle meşgul olan personel ödüllendirilmiştir. Bu doğrultuda serhat ağalarına ikisi kışlık cedit kaftan, dördü ala cedit kaftan olmak üzere 24 hilat hediye edilmiştir⁵³.

Amele ücretleri için Eflak cizyesinden 5000 kuruş havale edilmiştir. Cephane ve tophaneden talep edilen 50 isparçine aleti, 100 makara ve 200 çuvalın yeterli gelmemesi üzerine 200 isparçine aleti, 300 makara ve 4000 çuval daha istenerek Reis Kara Mustafa Paşa idaresindeki gemi ile Varna'ya nakledilmiştir. Varna'dan 10 öküz arabası ile kara yoluyla Rusçuk'a, akabinde ise Tuna Nehri vasıtasıyla Temeşvar'a intikali için Yergöğü kadısı Hacı Süleyman, Yergöğü zabiti İbrahim, Varna kadısı ve âyân-ı vilâyet sorumlu tutulmuştur⁵⁴.

Onarım / tamir için Rumeli Eyaleti dâhilindeki Sağ ve Sol kol zaim ve timar sahipleri alaybeyleri emri altında Temeşvar'a görevlendirilmiş, akabinde görevleri lağvedilerek yerlerine Yanya ve Tırhala sancakları askerleri vazifelendirilmiştir. Fakat Yanya ve Tırhala sancaklarında bulunan askerlerin, Ağrıboz Kalesi inşaatıyla meşgul oldukları bilgisi ulaştığından yerlerine Selanik Sancağı alaybeyi, emrindeki zaim ve timar mensupları ile sevk edilmiştir⁵⁵.

Tablo 1. 1706 Yılı Temeşvar Kalesi Tamiratında Çalışanlar ve Aldıkları Ücretler

Adı	Görevi	Nefer	Çalışılan Gün/Ay	Tatil	Günlük	Ücret (Akçe/Kuruş)
-	Neccar	-	17 (M)	-	40 akçe	736 akçe 1 sülüs
-	Neccar	-	25 (S)	4	40 akçe	1166 kuruş 2 sülüs
-	Neccar	-	26 (Ra)	4	40 akçe	1300 kuruş

⁵⁰ Öküz arabası ücretleri Eflak cizyesinden karşılanmıştır. Her arabaya dört öküz, iki cerahor tayin edilmiş, araba başına aylık 1.000 akçe ayrılmıştır. Arabalar yedi ay hizmet etmiş olup toplam ödenen miktar 1.050.000 akçedir. BOA. MAD. nr. 4355, s.165.

⁵¹ İç kale için alınan 240 kıyye geç için 945; iç kalede kullanılacak 7.200 tuğla için 180; kule ve diğer yerlerdeki 65.000 kiremit için 162,5; hilat ve üstadiye için alınan urgana 295; tophanede kullanılacak kereste için 283; top ve top kundakları levhaları için 200; demirci ücreti olarak 666 ve demircilere alınan engişt içinde 280 kuruş harcanmıştır. BOA. MAD. nr. 4355, s.167. Masrafların 14.456 kuruş olacağı hesaplanmış, öncelikli olarak 9.500 kuruş gönderilmiş, 4.959 kuruşun havalesi Temeşvar kadısı Abdullah Efendi tarafından talep edilmiştir. BOA. MAD. nr. 4355 24 Şevval 1117/8 Şubat 1706, s.167.

⁵² Müteakip emirle Kale-i Cedit hizmetine görevlendirilmiş olan 100 nefer cerahorun Temeşvar'a gelmeleri emri iptal edilmiştir. BOA. MAD. nr. 4355, 26 Şevval 1117/10 Şubat 1706, s.168.

⁵³ Her arabaya aylık 1.000 çürük akçe ödenmiştir. BOA. MAD. nr. 4355, 26 Şevval 1117/10 Şubat 1706, s.168.

⁵⁴ BOA. MAD. nr. 4355, 18 Zilkade 1117/3 Mart 1706, s.168. Yapılan ödemeler için bkz., BOA. *İbnü'l-Emin* (bundan sonra *İ.E.*) *Hariciye*. nr. 783; BOA. *İ.E. Maliye*. nr. 6431.

⁵⁵ BOA. MD. nr. 114, s.715; BOA. *AE.III.Ahmed*. nr. 13466; BOA. *İE.Askeri*. nr. 8218; Géza Dávid, "The Eyâlet of Temesvár in the Eighteenth Century", *Oriente Moderno*, c. XVIII, 1999, s.117; BOA. MD. nr. 114, Evahir-i Zilhicce 1117/4-14 Nisan 1706, s.743.

-	Neccar	-	25 (R)	4	40 akçe	1291 kuruş 2 sülüs
-	Neccar	-	26 (Ca)	4	40 akçe	1386 kuruş 2 sülüs
-	Neccar	-	25 (C)	4	40 akçe	1350 kuruş
-	Neccar	-	26 (B)	4	40 akçe	1362 kuruş 2 sülüs
Emin Seyyid İbrahim	Mimar	-	200	-	80 akçe	16000 akçe / 133 kuruş 1 sülüs
Emin Hersek Ahmed Ağa	Mimar	-	200	-	80 akçe	16000 akçe / 133 kuruş 1 sülüs
Emin Hacı Mahmud	Zabit	-	200	-	80 akçe	16000 akçe / 133 kuruş 1 sülüs
Şaban Efendi	Zabit	-	200	-	80 akçe	16000 akçe / 100 kuruş
-	Mutemet	8	200	-	240 akçe	1066 kuruş 2 sülüs
-	Araba Mutemedi	4	180	-	240 akçe	43200 akçe / 360 kuruş
Bosnevi Ahmed Ağa	Balvan Natırı	-	300	-	1 kuruş	300 kuruş
Ahmed Efendi	Zabit-i balvan	-	300	-	0,5 kuruş	150 kuruş
Bosnevi Hacı Mustafa	Mutemet-i balvan	-	300	-	40 akçe	1200 akçe / 100 kuruş

Tabloda da görüldüğü üzere kale tamirinde çalışanlar arasında yer alan görevliler neccar, mimar, zabit, mutemet, araba mutemedi, balvan natırı (bekçi), balvan zabiti ve balvan mutemedi idi. Neccarlar, 1706 yılının Nisan ayında görevlerine başlamış, yedi aylık bir çalışma neticesinde Ekim ayında görevlerini bitirmiştir. Neccar sınıfı, haftalık bir gün olmak üzere ayda dört gün tatil yapmış, diğer günleri çalışarak geçirmiştir. Mimarlar 200, neccarlar 170, zabitler 200, araba mutemedi ise dört gün çalışmıştır. Mimar, zabit ve balvan mutemetleri isimleri belirtilen kişilerin emri altında tamir işine iştirak etmiştir.

İşçilerin masrafları, Eflak cizyesi ve İzmir kasabbaşılığı gelirlerinden karşılanmıştır. Usta ve işçiler için mercimek ve koyun eti başta olmak üzere iaşeleri için gıda ürünlerine 3305; neccar, demirci ve mutemet gibi görevli gündeliklerine 6247,5; 100.000 balvanın kesimi, nakli ve yakılması için 4.908 ve diğer malzeme için ise 1.417 kuruş olmak üzere 15.878,5 kuruş harcanmıştır⁵⁶.

Tamir sırasında Temeşvar Kalesi ve eyalet dâhilindeki palankalardaki askerî personelin görev yerleri yeniden tespit edilmiştir. Ocaklıklardan havale edilen bir yıllık maaşların askerî erkâna dağıtılması için Temeşvar cizye defterdarı Ömer, ağaları İbrahim, dizdar Hasan ve Temeşvar muhafızı Vezir Ali Paşa sorumlu tutulmuştur. Adı geçenler maaşların yedi aylık kısmını ödeyerek 2,5 aylık kısmını masarif akçesi namı altında alı koymuştur⁵⁷. Ayrıca

⁵⁶ BOA. MAD. nr. 4355, 16 Cemaziye'l-ahir 1118/25 Eylül 1706, s.169.

⁵⁷ 5.250 kuruş Niş'ten tahsil edilmiştir. BOA. MD. nr. 115, Evahir-i Muharrem 1118/5 Mayıs 1706, s.16.

idareciler yıllık olarak arpa, buğday, odun, ot, tereyağı ve balı eyaletteki kaza ve mukataa köylerine tevzi etmiş, bununla da yetinmeyerek öküzlük adı altında halktan nüzul namına para talebinde bulunmuştur. Ardı ardına tekrar eden şikâyetler neticesinde sorunun yerinde çözümü için dergâh-ı mualla kapıcıları vazifelendirilmiştir⁵⁸.

İç ve dış kalede eksik kalan çalışmalarının tamamlanabilmesi gayesiyle 1707 yılında tadilata devam edilmiştir. Hacı Mustafa Paşa hendeği, Kanlı kule adlı yerden Azap kapısına kadarki kısım, Baruthane'den Debbağhane'ye ulaşan yer ile Hisar ardı varoşunun taşra hendeği, Tophane karşısında Hacı Mustafa Paşa hendeğinin iç tarafında ve su kuyusu taşrasındaki palanka tabya, barut mahzeni ve diğer tabyalar elden geçirilmiştir. Bunun için eyalet dâhilinden 30.000 balvan satın alınmış, Temeşvar Şehri'nden 50 neccar, 500 ırgat ve 50 araba çalıştırılmış⁵⁹, Niğbolu Sancağı alaybeyi, zaim ve timar askerleri tamirle yükümlü tutulmuştur⁶⁰.

Kalede yapılan onarım sırasında elden geçirilen önemli yerlerden biri de iç kalede yer alan **baruthane**dir. Sultan II. Selim döneminde inşa edilen ve bir palanka ile çevrili olan Temeşvar baruthanesi, Temeşvar Eyaleti ile Sirem ve Semendire sancaklarındaki 38 kazasından elde edilen güherçileyi işlemekteydi. Temeşvar baruthanesi yıllık 43 ila 97 ton arasında değişen bir üretim kapasitesine sahipti. Baruthanenin asıl görevi, komşu garnizonlara, serhat kaleleri ve sefer sırasında bölgede faaliyet gösteren Osmanlı ordularına barut temin etmektir⁶¹. Viyana kuşatması sonrasında, 1696 yılında meydana gelen patlama nedeniyle iç kalede yer alan baruthane yıkıldığından burada uzun zaman barut üretimi gerçekleştirilememiştir⁶². Temeşvar ve Temeşvar civarındaki kale ve palankaların İstanbul'a ve diğer barut üretilen yerlere uzaklığı gibi nedenlerin de ilavesiyle barut sevkinde ciddi sıkıntılar meydana gelmiştir. Bundan dolayı 1707 yılında baruthanenin eski yerinde yeniden inşasına karar verilmiştir⁶³. Temeşvar beylerbeyinin de ifade ettiği gibi baruthane tadilatının akabinde

⁵⁸ Ahaliye tevzi edilen ürünler; Temeşvar kilesi ile 10.000 kile arpa, 3.000 kile buğday, 9.000 araba odun, 10.000 araba ot, 20.000 vukiyye tereyağı ve 4.000 vukiyye baldır. BOA. MD. nr. 115, Evahir-i Muharrem 1118/5 Mayıs 1706, s.16.

⁵⁹ Bu yıl içinde 11.304 ziralık (yaklaşık 6.109 metre) tamirat yapılmıştır. Varoşa dizmek için 24.190, yeniden yapılacak 150 zira tabya için 2.425, tabya tamiri için 1.048, Birun cephanesi için 737, yeniden bina edilecek cephaneye için de 1.600 adet balvan tedarik edilmiştir. 60 gün çalışan neccar, ırgat ve arabalara sıra ile 9.000, 90.000 ve 75.000 akçe ödenmiştir. BOA. MAD. nr. 4355, 19 Zilkade 1118/22 Şubat 1707, s.171-172. Yaz ayında balvan dizimi ve örme işi bitirilerek toprak dökümüne geçilmiştir. Horos kapısından yeniden yapılan balvan tabya, kale etrafındaki topraklar için siperlerin eksik kısımları, su kuyusunda Toplu Dede Tekkesi'ne bakan tabyanın çatlayan duvarları, tophane üzerindeki toprağın takviyesi ve eksik kalan duvarların toprakla doldurulması için Temeşvar Kalesi azeban-ı evvel ağası Mehmed ve gönüllü ağası İbrahim'e emir gönderilmiştir. BOA. MD. nr. 115, Evahir-i Cemaziye'l-evvel 1120/29 Temmuz-7 Ağustos 1708, s.639.

⁶⁰ BOA. MD. nr. 115, Evahir-i Zilkade 1118/24 Şubat-5 Mart 1707, s.239. Eğri Kalesi askerleri, tamir sırasında Temeşvar Kalesi'ne sevk edilmiş, yıl sonuna doğru ise Lipova ve Erdel sınırındaki kalelere gönderilmelerine karar verilmiş olmasına rağmen daha sonra Temeşvar'a geri çağırılmışlardır. BOA. MD. nr. 115, Evahir-i Receb 1119/28 Eylül-7 Ekim 1707, s.409. Askerlerin Erdel tarafından Temeşvar'a dönüşleri sırasında karışıklığı olay için bkz., BOA. MD. nr. 115, Evahir-i Safer 1120/12-20 Mayıs 1708, s.551.

⁶¹ Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı*, s.264. 1668-1669 yılında Girit seferi sırasında barut imal üzere hazırlanan ve Temeşvar'a tahsis edilen güherçile miktarı 60.000 kıyyedir. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersahâne-i Amîre*, Ankara 2003, s.172.

⁶² Costin Feneşan, "Artileria Cetății Timișoara La 1716", *Analele Banatului S.N Arheologie-İstorie*, XX, 2012, s.247.

⁶³ "...istila sebebiyle baruthane harab...", "...Asitane ve sair baruthanelerden mesafe-i baidde barut gönderilmek asir olmağın haliya karhane-i mezbûr müceddeden bina ve ihya...", BOA. MAD. nr. 4355, 20 Zilkade 1118/23 Şubat 1707, s.172.

üretim yapılmasına büyük önem verilmiştir. Bununla birlikte barut üretimi için gerekli olan güherçile temini, yeni bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim uzmanların tahminine göre bir okka saf barut için 300 dirhem güherçile, 100 dirhem kömür ve sülfür gerekli olup bu miktar güherçileyi temin etmek için çok sayıda insanın ocaklarda çalışması zarureti bulunmaktadır. Oysaki yapılan araştırmaya göre eyalette yaşanan şiddetli çatışmalar nedeniyle sadece bir Hristiyan köyü güherçile ocaklarında hizmet etmeye devam etmektedir⁶⁴. Bu bilgiden hareketle kalenin stratejik önemi ve diğer barut üretim yerlerine uzaklığı dikkate alınarak yeniden inşa edilen baruthaneden hammadde tedarikinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle istenilen düzeyde verim alınmadığı anlaşılmaktadır.

Bir yandan da kale, palanka ve varoşlardaki güvenlik zafiyetini engellemek gayesiyle Ahmed Ağa ve dergâh-ı ali yeniçerilerinden Mehmed Ağa tarafından tahrir çalışması yapılmıştır. Bu sayımın yeniçeri, cebeci, topçu, humbaracı, barutçu, bendci, köprücü, müstahfız, martolos, azeban, hisar eri, hizmet erbabı, Temeşvar Kalesi'ne tabi menzillerdeki cami personeli ve duacı sınıfını kapsadığı görülmektedir⁶⁵. Bu sayım sırasında kale, menzil, palanka ve varoşlar ile Eğri'den gelen askerlerden 3914 asker tespit edilmiş, cami ve hademe sınıfına mensup 37 neferin olduğu belirlenmiş, bunun dışındaki 502 neferin ise mevcut olmadığı anlaşılmıştır. Bu tahriri müteakip mevcut olmayan askerlerin yerine, savaşıma güce yeten yeni genç asker yazılmasına karar verilmiştir⁶⁶.

Temeşvar garnizonunun güçlendirilmesi gayesiyle Karlofça sonrası üç yıl süren bir çalışma yapılmıştır. Eğri nizamı olarak tarif edilen bu sayım işleminin neticesi kâğıt üzerinde kalmış, kaleye yeni bir askeri düzen getirilmesinden ziyade asker sayısının artırılması ile sonuçlanmıştır⁶⁷. Öyle ki ilerleyen süreçte (1707 ve sonrası) de aynı sorunlarla uğraşılmaya devam edildiği arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. Temeşvar Eyaleti'ndeki askerlere bir türlü nizam verilemediği, teftişlerin kâğıt üzerinde kaldığı ve askerlerin görev başında yer almadığı görülmektedir. Bunda hiç kuşkusuz ulufe ödemelerinde yaşanan sıkıntılar etkili olmuştur. Nitekim bu problemin aşılması amacıyla Vidin gelirlerinden Temeşvar Eyaleti dâhilindeki askerlere ödeme yapılması kararı bir türlü uygulanamamıştır. Bu doğrultuda askerlerin isteklerinin dinlenmesi ve yaşadıkları problemlerin ne olduğunun belirlenmesi gayesiyle neferlerin vekillerinden oluşan bir heyetin İstanbul'a gelmesine karar verilmiştir. Bunun üzerine başağa Mehmed, gönüllü ağası İbrahim ve askerlerin itibar ettiği bir kişiden oluşan heyetin İstanbul'a gitmesi talep edilmiştir⁶⁸. Bu gelişmeler neticesinde yeni bir düzenleme yapılmak zorunda kalınarak ulufelerin Üsküp ve Köstendil avarız ve nüzülü, Manastır ve Sofya cizyesi ile Sofya ve Samako adet-i ağnam gelirlerinden ödenmesine hükmedilmiştir. Ulufelerin tedarik edilerek dağıtımı ise Başçavuş İbrahim'e havale edilmiştir. İbrahim Çavuş da ulufelerden pay almak amacıyla kanunsuz işlere girişmiştir. İbrahim Çavuş, Yahudiler ile anlaşarak 1706-1708 yılları için 1,5 kuruşa aldığı çukayı, maaş karşılığı olarak askerlere 5 kuruşa vermiştir. Zimmetine ciddi miktarda para geçiren çavuşun hileleri bununla da sınırlı değildir. Keza askerlere ikişer zira çukadan fazlasını dağıtmayan İbrahim Çavuş, 1709 yılı ulufelerini de ödememiştir. Zaten hassas olan durumu daha da sıkıntılı hale sokan çavuşun uygulamaları, dergâh-ı mualla topçularının merkeze şikâyetlerine neden olmuştur. Bunun üzerine Temeşvar muhafızı Hasan

⁶⁴ Géza Dávid, "The Eyâlet of Temesvár in the Eighteenth Century", *Oriente Moderno*, c. XVIII, 1999, s.117.

⁶⁵ BOA. MD. nr. 115, Evail-i Zilkade 1118/4-13 Şubat 1707, s.208.

⁶⁶ Kale de 78.378 akçe gündelik tahsis edilen 4.434 nefer olması gerekmektedir. BOA. D.BKL.d. nr. 32310, 4 Rebiü'l-ahir 1119/5 Temmuz 1707, s.73.

⁶⁷ Ömer Gezer, "Macaristan'da Son Osmanlı Garnizonu: Temeşvar'a "Eğri Nizamı"nın Verilmesi ve Maliyeti", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 26, Ankara Bahar 2017, s.143.

⁶⁸ BOA. MAD. nr. 10151, 21 Cemaziye'l-ahir 1119/19 Eylül 1707, s.18.

Paşa'ya emir gönderilerek çavuşun ödemeleri kimin vasıtası ile yaptığı ve kanuna aykırı davranıp-davranmadığının araştırılması tembih edilmiştir⁶⁹.

Şehirde yaşanan sıkıntılar, sadece maaş ödemesi ile sınırlı değildir. Temeşvar mukataası görevlileri arasında yer alan ve Temeşvar Kalesi çarşısında şarap içen Ak Ahmed adlı kişi "ıslah-ı nefis" için kalabend cezasına çarptırılmıştır. Karara itiraz eden farisan kethüdası Kara Musalih, azaban-ı evvel ve sani kethüdarları görevlerinden alınarak Vidin Kalesi'ne hapsedilmekle birlikte daha sonra affedilerek eski görevlerine iade edilmişlerdir⁷⁰. Kalede görev yapan askerlerin, haksız yere davalara müdahil olmaları gerginliği daha da artırmış, şehirde ardı ardına yaşanan sorunlar nedeniyle Temeşvar muhafızı görevden uzaklaştırılarak eski Bosna beylerbeyi Seyfullah Paşa, muhafızlık görevine tayin edilmiştir⁷¹.

Beylerbeyi olarak tayin edilen Seyfullah Paşa, görevi devralmasının akabinde kalede devam eden tamiratla yakından ilgilenmiştir. Büyük oranda onarılan Temeşvar Kalesi'ndeki eksik işlerin bitirilmesi için 1710 yılında çalışmaya devam edilmiş, iç kalede Mustafa Paşa hendeği ile bazı mevzilerde⁷² ve tophanede onarım yapılmıştır. Top tahtaları, yeniden yapılan ve temizlenen 150 kundak ve tekerlek ile Kanlı kulenin iç kısmında Büyük tabya ile Horos kapısı önünde bir tabya inşa edilmiştir⁷³.

Bu onarımı takip eden yıllarda şehirde sükûnetin tesis edildiği söylenebilir. Bununla birlikte eyaletin Macar sınırına yakın bölgelerinde ise aksi durumlar meydana gelmiştir. Savaş sırasında vatanlarını terk etmek zorunda kalan reyanın, eyalet içindeki sükûnetin sağlanması ve sınır hattında Macar taifesinin yaptığı hareketlere mani olunması ile eski bölgelerine dönmeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak Erdel, Moroş ve sınıra yakın yerlerdeki reyadan çok sayıda kişinin karşı yakada yer alan köylere firar vakalarında ciddi artışlar söz konusu olmuştur. Bu firar vakaları nedeniyle sınıra yakın olan Sebeş, Lugoş, Çanad, Beçkerek, Lipova, Çakova, İrşova ve Palanka-i Cedid bölgelerindeki mukataalardan elde edilen gelirlerde

⁶⁹ BOA. *İE.Askeri. nr.* 6846. Temeşvar muhafazasında yer alan 81 nefere, 1118 Masar/Recec/Reşen/Lezez mevacibi 3.129,5 kuruş 12 pare Üsküp ve Köstendil avarız ve nüzülünden; 70 neferin 1119 yılı Masar/Recec mevacibi 1.031 kuruş ve 2 pare Manastır cizyesinden; 1119 yılı Reşen ve Lezez ulufeleri 1.308 kuruş 12 pare Sofya cizyesinden; 70 neferin 1120 Masar/Recec/Reşen/Lezez mevacibi 2.316,5 kuruş ve 6 pare Sofya ve Samako adet-i ağnamından Başçavuş İbrahim'e gönderilmiştir. BOA. *MD. nr.* 116, Evahir-i Rebiül'l-evvel 1121/31 Mayıs 1709, s.117. Temeşvar Kalesi timar defterdarı Ahmed ile Kanlı kule ağası diğer Ahmed, vazifelerini yerine getirmedikleri ve kale düzenini aksattıkları için Temeşvar'da kalabend cezasına çarptırılmıştır. Cezanın uygulanması için Temeşvar muhafızı Ali Paşa ve Rusçuk Kalesi dizdarı görevlendirilmiştir. BOA. *MD. nr.* 115, 3 Receb 1118/11 Ekim 1706, s.142.

⁷⁰ Ağalar dört aydan fazla tutuklu kalıp 1 Ocak 1710 tarihinde serbest bırakılmışlardır. BOA. *AE.III.Ahmed. nr.* 16189.

⁷¹ BOA. *AE.III.Ahmed. nr.* 4714, 17 Şevval 1121/20 Aralık 1709.

⁷² Hazırlıklara bir yıl önceden başlanmış, demir ve ağaç kürek, çatal çekiç, beyaz keçe ve demirci ücreti ile yere düşenecek taşlar için İstanbul'dan 389,5 esedi kuruş / 62.320 akçe gönderilmiştir. BOA. *AE.III.Ahmed. nr.* 4.315, 15 Cemaziye'l-evvel 1121/23 Temmuz 1709. Temeşvar Kalesi için gerekli top mühimmatı, demir ve bakır için gerekli malzemeler İstanbul'dan topçubaşı Abdurrahman Ağa aracılığı ile satın alınmış ve ücretleri olan 80 esedi kuruş 11 pare 1 akçe / 12.845 akçe hazineден ödenmişti. BOA. *AE.III.Ahmed. nr.* 4313, 15 Cemaziye'l-evvel 1122/12 Temmuz 1710. Mustafa Paşa hendeği için tanesi beş sağ akçeye 15.000 balvan ve 500 cerahor alınmış, ağaçlar Temeşvar ahali aracılığıyla nakledilmiştir. Balvan ve nakil ücreti olarak 75.000, ekmeğ behası ile cerahora 177.000 olmak üzere 252.000 akçe / 2.100 kuruş ödenmiştir. BOA. *MAD. nr.* 4355, 26 Cemaziye'l-evvel 1122/23 Temmuz 1710, s.175.

⁷³ Bunun için 100 araba kireç, 400 adet balvan ve 14.000 tuğla alınmıştır. "...Temeşvar Kal'asının tophanesi için behalarıyla kat' ettirilen tob tahtaları ve yüz elli kundağa tekmi oluncaya değin yaptırılacak ve temizlenecek kundak ve tekerlekler...", BOA. *MAD. nr.* 4355, 20 Şaban 1122/14 Ekim 1710, s.176.

ciddi azalışlar meydana gelmiştir. Diğer bir sorun da Medova ve İrşova sancaklarına sancakbeyi tayinin yapılmamasından kaynaklanmış, sancakbeyinin olmayışı, Palanka-i Cedid ve İrşova mukataalarına yapılan müdahaleleri artırmıştır⁷⁴.

1713 yılı sonlarında Temeşvar muhafızlığı görevi eski Özi beylerbeyi Mustafa Paşa'ya tevcih edilmiştir⁷⁵. Ancak onunda görevinin kısa sürdüğü 1714 yılı içindeki tamiratla ilgili gönderilen belgelerden öğrenilmektedir. Nitekim Temeşvar Kalesi'nde yapılan en geniş tamir işlemi de 1714 yılında Beylerbeyi Hasan Paşa zamanında gerçekleştirilmiştir. Evliya Çelebi kale ile ilgili bilgi verirken haklı olarak "...kaleye bu kadar dikkat edildiğine göre niçin taş yapı ve niçin tuğla yapı olunmadı" diye sormakta ve "...bu diyarda taş olmadığından çok uzak mesafelerden gelir ve taş topa dayanmaz. Tuğla yapı yağmurun çokluğundan ve hendeklerinde olan büyük nehrin bol suyundan ağaç palanka metin etmişler. Zemini oynak çamurlu yer olmak ile taş yapı birkaç yıla varmayıp yerin dibine geçer..."⁷⁶ diyerek kalenin palankadan inşa edilme sebebini açıklamaktadır.

Bu minvalde muhtemelen kale, 1713 yılı Aralık ayı içinde veya 1714 yılı Ocak ayı başlarında meydana gelen sel ile ciddi hasar almış, aşırı yağmur ve kardan kalenin bazı kısımlarında bozulmalar meydana gelmiştir. Taşkın nedeniyle su seviyesinde görülen yükselme yüzünden barut mahzenleri, tophane ve cephanedeki duvarları, bazı kale duvarlarındaki parmaklık ve bağlamalarda çürümeler olduğu gibi bent ve kuşaklar da bozulmuştur⁷⁷. Öyle ki uzun yıllar boyunca gerçekleştirilen onarımlar, aşırı yağmur ve sel baskını ile büyük oranda kullanılmaz hale gelmiştir.

Tablo 2. Malzeme ve Ustalar (1714 Yılı Temeşvar Kalesi Keşif Raporuna Göre)⁷⁸

Cinsi	Adet / Kıyye	Birim ücret	Ücret (Akçe / Kuruş)
Çatal giriş	470 adet	40	18800
Padavra tahtası	10.000 adet	1	10000
Tuğla	140.000 adet	3 kuruş	140000 akçe / 420 kuruş
Kerpiç	108.000 adet	2 kuruş	216 kuruş
Kiremit	40.000 adet	2 kuruş	80 kuruş
Kum	100 kıyye		10 kuruş (nakil ücreti)
Kireç	1100 kantar	33	36300 akçe (nakil ücreti)
Mertek	1600 adet	10	16000 akçe
Ban ağacı giriş	410 adet	40	16400 akçe
Dipli direk giriş	2 adet	2	4 kuruş

⁷⁴ BOA. MAD. nr. 3439, 7 Cemaziye'l-evvel 1124/12 Haziran 1712, s.263.

⁷⁵ BOA. İE.Tevcihat. nr. 1559, 23 Şevval 1125/12 Kasım 1713; Ioan Hategan, *Cronologia Banatului: Vilayetul De Timișoara*, c. II/2, Timișoara 2005, s.313.

⁷⁶ Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, s.532.

⁷⁷ Beylerbeyi Hasan Paşa, Temeşvar muhafızı ve mübaşir Mustafa Paşa, Temeşvar kadısı, zaim, timar erbabı, kapıkulu neferleri ve yerli askerler, keşifte hazır bulunan kişilerdir. BOA. MAD. nr. 4355, s.180.

⁷⁸ Kale varoşunu çevreleyen taşra hendeği çamurunun Temeşvar halkından 500 kişi ile temizlenmesine; iç kalede ve tophanedeki iki barut mahzeni üstünün toprak olması nedeniyle yağmur ve kardan zarar gördüğü için yeniden yapılmasına; cephanedeki duvarların iki kulenin damı ile iç kale ağaç kapının ve top altına koyulan döşeme top tahtalarının eskimesi nedeniyle yenilenmesine karar verilmiştir. Daha önce balyemez topların koyulması gayesiyle yapılmış olan 40 çift tekerlek demirlerinin onarımı için gerekli 80 kantar demir ve 60 çift parmaklı şahî tekerleğinin geri kalan 13 çiftinin yapılması amacıyla 13 kantar demir Temeşvar cephanesinden verilmiştir. BOA. MAD. nr. 4355, 21 Cemaziye'l-ahir 1126/4 Haziran 1714, s.178-180.

Kapı Tahtası	10 adet	80	800 akçe
Döşeme Tahtası	1200 adet	80	96000 akçe
Neccar	1550 nefer	30	46500 akçe
Irgat	3100 nefer	14	43400 akçe
Demirci /Demir	93 kantar demir 4092 kıyye	3	12276 akçe
Reaya	500 nefer	1500 akçe (100 gün hizmet)	150000 akçe / 1250 kuruş
Kebir Balvan	6190 adet	5 akçe	30950 akçe
Cerahor	500 nefer	1500 akçe (60 gün hizmet)	90000 akçe
Araba	300 kantar	7500 akçe (30 gün hizmet)	225000 akçe

Tabloda da görüldüğü üzere kebir balvan, cerahor ve araba ücreti olarak 7.375 kuruş 8 pare 1 sülüs tahsis edilmiş, diğer malzeme ve çalışanlar için ise 534.076 akçe / 4.450,5 kuruş 5 pare 1 sülüs ödenmiştir. Reaya, cerahor, ırgat, araba ve demirci ustaları ile diğer malzemeler Temeşvar Eyaleti'nden tedarik edilmiştir. 6190 kebir balvanın kesilmesi için 500 nefer vazifelendirilmiş, ağaçlar kaleye yakın ve ihtiyaca göre uzak noktalarından kesilerek eyalette meskûn reaya aracılığıyla 100 gün içinde kaleye nakledilmiştir⁷⁹.

Tamirat işinin akabinde Temeşvar Kalesi ile İrşova, Pañçova ve Palanka-i Cedid'de bulunan topların sayımı gerçekleştirilmiştir. Nitekim 1714 yılı sonlarında son Temeşvar muhafızı ve beylerbeyi olan Mustafa Paşa tarafından tutulan mühimmat defterine göre Temeşvar kalesinde; 118 tunç, 11 demir, 9 havan, 15 saçma ve enik top mevcuttur. İrşova'da 13 şahî top, Palanka-i Cedid'de 6 top ve Pañçova'da ise 4 top vardır. Bu topların Temeşvar Kalesi içinde bulunan tabyalara yerleştirildikleri, çok az kısmının mahzende ve tophanede olduğu görülmektedir⁸⁰.

Bu kayıtlardan eyalet idarecilerinin kale ve eyaletteki durumu mümkün olduğu kadar savaşa hazır hale getirdikleri, bunun için çok boyutlu çalışmalar yürüttükleri ve yakın gelecekte gerçekleştirecek kuşatmayı bekledikleri anlaşılmaktadır.

2. Palanka-i Cedid (Yeni Palanka) Tamiri

Medova Sancağı'nın merkezi olan Palanka-i Cedid, Tuna Nehri kıyısında yer almakta olup Temeşvar Eyaleti'nin güvenliği ile Temeşvar'a malzeme, askerî personel ve mühimmat naklinde stratejik ehemmiyete sahipti. Osmanlı Devleti'nin Temeşvar bölgesine yönelik ilk akınları Sultan I. Bayezid dönemine kadar uzanmakla birlikte, Sultan II. Bayezid zamanında bölgede kalıcı yerleşim faaliyetleri yürütülmüştür. Tuna Nehri'nin kuzey kıyısında, Yeni

⁷⁹ "...kal'a-i mezbûrun cevanib-i erbaası su içinde olub vaki' olan kesret barandan sular taşub barut mahzenleri ve tophâne ve cebehâne hıfz olunan mahallin divarları ve kal'a bedenlerinden bazı mahallin balvanları ve bağlamaları ta'miri muktezi olub ve suların ziyade tuğyanı sebebi ile kal'a-i mezbûrun divarlarının ve kuşaklarının parmaklık balvanları çürüyüb bendleri ve kuşakları bozulub ta'mir ve istihkâmı verilmesi...", "...beş yüz nefer reâyâ ve lazım gelen altı bin yüz doksan adet kebir balvan Temeşvar Eyaleti reâyâsı karib mahallerinden katl ve nakli...", BOA. MAD. nr. 4355, 20 Cemaziye'l-ahir 1126/3 Haziran 1714, s.180-181.

⁸⁰ Temeşvar Kalesi'nde yer alan toplardan beşi kolomborna, ikisi şaykadır. BOA. MAD. nr. 1030, Gurre-i Zilhicce 1126/8 Aralık 1714, s.1.

Palanka'nın varoşu olan ağaç kütüğü ve çitlerden yapılmış bir tahkimatla çevrili Haram kasabası yer alırdı. Ayrıca Palanka-i Cedid'de Sultan II. Bayezid bir cami yaptırmıştır⁸¹. Yeni Palanka'da önemli miktarda Osmanlı askerî varlığı söz konusudur.

Tablo 3. 1702 Yılında Yeni Palanka'da Mevcut Askeri Personel ve Gündelikleri⁸²

Askeri personel	Nefer	Gündelik
Müstahfız	27	358
Topçu	17	225
Azeban-ı evvel	25	340
Azeban-ı sani	25	310
Azeban-ı salis	21	270
Azeban-ı rabi	25	335
Azeban-ı hamis	28	360
Farisan-ı evvel	26	470
Farisan-ı sani	30	525
Farisan-ı salis	26	480
Toplam	250	3.673

Karlofça anlaşmasını müteakiben yapılan sayımda Yeni Palanka'da 10 ağalıktan oluşan süvari sınıfı mensubu 250 asker tespit edilmiştir. Teftişin ardından dört ağalık kaldırılarak diğer ağalıklara ilhak edilmiştir.

Yeni Palanka'da Temeşvar Kalesi onarımı sırasında elden geçirilmiştir. Bu çalışma sırasında palanka taşrasında 700 ve iç tarafta 500 olmak üzere 1.200 ziralık (882 metre) bir alan tamir edilmiştir. İç ve dış kısma 1.500'er, bağlama ve kilitleme için 500 ve palanka taşrasında sandık için ise 2.000 balvan ağacı alınmış, tanesi beş akçeden 6.100 balvana 30.500 akçe ödenmiştir. Topların altına ve kale kapıları yapımı için 120 kebir tahta, kapı örtüsü ve cephaneye içinde 4.000 tahta tedarik edilmiştir. Ayrıca 120'şer gün çalışacak 30 neccar ve 300 cerahor da sevk edilmiştir⁸³. Tadilat sırasında kullanılmak üzere Belgrad cephanesinden 50 kantar ham demir, 200 kazma, 500 kürek, 300'er çuval ve torba gönderilmiş, bu malzemelerin Belgrad'dan

⁸¹ Ömer Bıyık, "1652-53 Tarihli Şer'iyeye Siciline Göre Temeşvar", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:45, Bahar 2015, s.235; Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı*, s.278. XVIII. yüzyıl başlarında, camide vazife yapan kişilerin maaşları Palanka-i Cedid'de yer alan ihtisab ve kantariye rüsumu gelirlerinden karşılanmaktaydı. BOA. *AE.II.Mustafa*. nr. 1439; BOA. *AE.II.Mustafa*. nr. 4268.

⁸² Yeni palankanın 250 nefer askerinden 26'sı 260 akçe gündelik ile Medova palankasını korumakla görevlendirilmiş, bunlar haricinde palankada günlük 3.413 akçe karşılığında 224 asker görev yapmıştır. BOA. *D.BKL.d. nr. 32291*, 9 Cemaziye'l-evvel 1114/1 Ekim 1702, s.2-3.

⁸³ Kebir tahtaya tanesi 80 akçeden 9.600; cephane ve kapı için alınan tahtaya 3.200; neccarlara 14.400 ve cerahorlara ise 7.200 akçe ödenmiştir. BOA. *MAD. nr. 4355*, 18 Cemaziye'l-evvel 1120/5 Ağustos 1708, s.180.

Temeşvar'a sevki için iki üstü açık ve bir Tuna şaykası tahsis edilmiştir⁸⁴. Kayıtlardan anlaşıldığı üzere Temeşvar Eyaleti'nde stratejik ehemmiyete sahip Palanka-i Cedid de onarım sırasında elden geçirilmiş, palankanın tamirinde kullanılan malzemelerin bir kısmı eyalet dâhilinden, diğer kısmı ise Belgrad'dan gemilerle palankaya nakledilmiştir.

3. Cami ve Köprü Tamirleri

Temeşvar Eyaleti'nde gerçekleştirilen diğer bir faaliyette cami ve köprü yapımlarını kapsamaktadır. XVI. yüzyıl ortalarında fethedilen Temeşvar, kısa zamanda yapılan çok sayıda mimarî abide ile Osmanlı kimliğine bürünmüştür. Bölgede inşa edilen camiler, umumiyetle sade bir görünüme sahiptir⁸⁵. XVIII. yüzyılın başlarında Temeşvar Kalesi'nin onarımı sırasında eyalet dâhilindeki birçok cami ile bir köprü de yeniden yapılmış ya da onarılmıştır.

Tablo 4. Temeşvar Eyaleti'nde Yapılan Köprü ve Camiler (1709 Yılı)

Cami/Köprü Adı	Ücret (Kuruş/Akçe)
Temeşvar Kalesi Camii	350 kuruş
Palanka-i Cedid Camii	30.000 akçe
Ali Pınarı Kasabası Camii	190 kuruş
Tente (Dente) Kasabası Camii	183 kuruş
Lipova Kasabası Camii	190 kuruş
Beçkerek Kasabası Camii	165 kuruş
Çanad Kasabası Camii	205 kuruş
Façat Kasabası Camii	167 kuruş
Cisr-i Kebir	207 kuruş
Toplam	30.000 akçe/1.657 kuruş

Temeşvar Eyaleti dâhilinde sekiz adet camiden Temeşvar ve Palanka-i Cedid camileri tamir edilmiş, diğerleri ise ahalinin dinî vecibelerini yerine getirebilmesi gayesiyle, cami olmaması da dikkate alınarak yeniden inşa edilmiştir. Temeşvar ve Palanka-i Cedid kalelerinde yapılan camilerin onarım masrafları İstanbul'dan havale edilmiş, diğer camiler ile köprü'nün giderleri ise Temeşvar Eyaleti'ndeki mukataa gelirlerinden karşılanmıştır. Eyalet dâhilinde inşa edilen köprü, Lugoş yakınlarındaki Erdoy suyu üzerinde inşa edilmiştir⁸⁶.

Sonuç

Macaristan sınırının stratejik noktalarından olan Temeşvar, II. Viyana kuşatmasını takip eden 16 yıllık mücadele sonunda imzalanan Karlofça antlaşması ile Osmanlı sınırları içinde

⁸⁴ BOA. MAD. nr. 4355, s.556.

⁸⁵ Aslanapa'ya göre, Osmanlı hâkimiyeti döneminde Temeşvar'da beş cami ve dört tekke bina edilmiştir. Oktay Aslanapa, "Macaristan'da Türk Abideleri", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, c. 1, Sayı:2, İstanbul 1950, s.325-326.

⁸⁶ "...eyalet-i Temeşvar'da Ali Pınarı ve Tente ve Lipova ve Çanad ve Beçkerek kasabalarında sakin ehl-i islâmın eda-yı salavat edecek mesacideri olmayub müceddeden ebnası...", "...Lugoş kurbunda vaki' Erdoy suyu üzerinde olan cisr-i kebir dahi yine merkum marifetiyle tamir ve termim...", BOA. MAD. nr. 4355, Gurre-i Zilhicce 1120/11 Şubat 1709, s.167, 174, 556. Bir kaynakta Çanad, Lipova ve Ali Pınarı adlı yerde cami inşa edildiğinden bahsedilmektedir. Ioan Hategan, *Cronologia Banatului: Vilayetul De Timișoara*, c. II/2, Timișoara 2005, s.303.

kalmıştır. Osmanlılar, barışın tesisini müteakip Temeşvar Eyaleti ve Temeşvar şehrinde tamir ve inşa faaliyetine girişerek bozulan devlet düzenini yeniden kurmayı ve savaş sırasında şehri terk eden ahalinin geri dönüşlerini sağlamayı hedeflemiştir. Nitekim şehirde yapılan ilk imar işleri ikametgâhları içermiş ve bunun neticesinde 8000 kişi şehre geri dönmüştür.

Diğer bir imar faaliyeti de Temeşvar Kalesi'nde yapılarak gerekli malzeme ve işçiler İstanbul, Belgrad, Vidin, Sofya ve Eflak'tan tedarik edilmiştir. İstanbul'dan gemilere yüklenen malzemeler için iki alternatif yol kullanılmıştır. Bunların ilki, İstanbul'dan Varna iskelesi, buradan Tuna Nehri aracılığıyla Rusçuk iskelesi, ardından Palanka-i Cedid üzerinden Temeşvar'a; ikinci yol ise İstanbul'dan Varna, buradan kara yoluyla Rusçuk'a, akabinde ise Tuna Nehri vasıtasıyla Temeşvar'a intikal şeklindedir. Sevk güvenliği Yergöğü muhafızı tarafından sağlanmış, masraflar Temeşvar Eyaleti halkının savaş nedeniyle ekonomik sıkıntıları dikkate alınarak hazineден ödenmiş, bu işlerle ilgilenen devlet personeli de ödüllendirilmiştir. İşçi, usta ve arabalar özel sektörden karşılandığı gibi Selanik Sancağı askerleri de tamir ile vazifelendirilmiştir. Kale tamiri sırasında sınır hattına yakınlığı, İstanbul ve diğer barut üretilen yerlere uzak olması nedeniyle Temeşvar baruthanesi de titiz bir çalışma ile yenilenmiştir. Tamir çalışması 1710 yılında tamamlanmış, muhtemelen 1713'ün Aralık ya da 1714'ün Ocak ayı başlarında, şehrin içinden geçen Bega ırmağının taşması ile ciddi hasar gören kale de yeniden geniş bir onarım daha yapılmıştır. Bu son onarım yaklaşan savaş nedeniyle bir yıl gibi kısa bir sürede sona erdirilmiştir. Bu çalışmalar sırasında Temeşvar Kalesi'nin yanı sıra Tuna kıyısında stratejik önemi olan Palanka-yı Cedid de elden geçirildiği gibi eyalet dâhilindeki cami / mescit ile bir köprü de imar faaliyetinde bulunulmuştur.

Özellikle Temeşvar Kalesi'nin tamirinde pek çok insanın çalıştırılmış olması, ekonomik sıkıntı yaşayan Temeşvar halkına maddî olarak ciddi bir mali destek sunmuş olmalıdır. İnşa işleri sırasında askerî erkânında sürekli teftiş edilerek sınır hattında olası bir asayişsizliğin yaşanmaması için büyük çaba sarf edilmiş, askerinin maaş ve erzak sıkıntıları hızlı bir şekilde çözümlenmeye çalışılmıştır. Kalede yapılan en dikkat çekici çalışma ise kadı ve defterdar konağıdır. Keza Osmanlı kadısının şahsî evinin bir kısmını mahkeme binası bir kısmını ise evi olarak kullandığı hakkındaki genel görüşün aksine Temeşvar'da bir mahkeme binası inşa edilmiş, defterdar konağı ise bir binanın satın alınarak kamulaştırılması ile çözümlenmiştir. Temeşvar Kalesi'nde yapılan çalışmaların yerinde olduğu, 1716 yılında Avusturya'ya açılan ve başarısızlıkla neticelenen Varadin seferinin akabinde kalenin yardım almadan 54 gün boyunca kuşatmaya karşı koymasından da anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Ali Emiri Tasnifi: II. Mustafa. nr. 366, 1439, 4268, 6861; III. Ahmed. nr. 4313, 4315, 4714, 7137, 13466, 16189, 20890.

Bâb-ı Asafî Vak'anüvislik Kalemi Defterleri: nr. 1700.

Bâb-ı Defteri Büyük Kale Kalemi Defterleri: nr. 32291, 32301, 32310.

Hatt-ı Hümayûn Tasnifi: nr. 51002, 51003.

İbnü'l-Emin Tasnifi: Hariciye. nr. 783; Maliye. nr. 6431; Askeri. nr. 6846, 8218; Tevcihat. nr. 1559.

Maliyeden Müdevver Defterler: nr. 1030, 3439, 4355, 10151.

Mühimme Defteri: nr. 114, 115, 116.

Kronik ve Araştırma Eserleri

Agoston, Gabor, "Çevre ve Sınır Tarihi Çalışmalarının Buluştuğu Yer: Macaristan'daki Osmanlı-Habsburg Sınırı Boyunca Nehirler, Ormanlar, Batakliklar ve Kaleler", *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, İstanbul 2012, s.97-130.

- Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), yay. haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000.
- Aslanapa, Oktay, "Macaristan'da Türk Abideleri", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, c. 1, Sayı:2, İstanbul 1950, s.325-345.
- Bilge, Sadık Müfit, *Osmanlı'nın Macaristanı*, İstanbul 2010.
- , "Macaristan'da Osmanlı Hâkimiyetinin ve İdarî Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 11, Ankara 2000, s.33-81.
- Bıyık, Ömer, "1652-53 Tarihli Şer'iyeye Siciline Göre Temeşvar", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:45, Bahar 2015, s.233-251.
- Bostan, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersahâne-i Amîre*, Ankara 2003.
- Csukovits, Enikő, "Miraculous Escapes From Ottoman Captivity", *Ransom Slavery Along The Ottoman Borders (Early Fifteenth-Early Eighteenth Centuries)*, ed. Géza Dávid-Pál Fodor, Leiden-Boston 2007, s.2-18.
- David, Geza, "Temeshwar", *EF*, c. 10, Leiden Brill 2000, s.417.
- , "The Eyâlet of Temesvár in the Eighteenth Century", *Oriente Moderno*, c. XVIII, 1999, s.113-128.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.
- Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*, c. 5/1, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul 2010.
- Fekete, L., "Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699", *Bellekten*, c. 13, S. 52, Ankara 1949, s.663-744.
- Feneşan, Costin, "Artileria Cetătii Timișoara La 1716", *Analele Banatului, S.N., Arheologie-İstorie*, XX, 2012, s.245-257.
- Fodor, Pál, "Das Wilajet Von Temeschwar Zur Zeit Der Osmanischen Eroberung", *Südost-Forschungen*, c.55, München 1996, s.25-44.
- Gezer, Ömer, "Macaristan'da Son Osmanlı Garnizonu: Temeşvar'a "Eğri Nizamı"nın Verilmesi ve Maliyeti", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 26, Ankara Bahar 2017, s.141-156.
- Hategan, Ioan, *Cronologia Banatului: Vilayetul De Timișoara*, c. II/2, Timișoara 2005.
- István, Berkeszi, *Temesvár Szabad Királyi Város Kis Monographájá*, Temesvár 1900.
- Maxim, Mihai, "Timișvar", *DIA*, c. 41, İstanbul 2012, s. 94-95.
- Ottendorf, Henrik, *De La Viena La Timișoara 1663*, Editura Banatul, Editura Artpress, Timișoara 2006.
- Özkan, Selim Hilmi, "Türk Tarihinin Kırılma Noktası: Zenta Faciası", *Turkish Studies-*, (Prof. Dr. Hamza Zülfikar Armağanı), Vol. 4/3, Spring 2009, s. 1779-1793.
- Pál, Engel, *A Temesvári És Moldovai Szandzsák Törökkori Telepulései (1554-1579)*, Szeged 1996.
- Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli (1071-1114/1660-1703)*, c. 1, haz. Abdülkadir Özcan-Yunus Uğur-baki Çakır-Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul 2013.
- Sevinç, Tahir, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 2010.
- Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l- 'Alâm*, c. 4, İstanbul 1311.

Tringli, Istvan, “Litigations For Ottoman Prisoners of War And The Siege of Buzsin (1481, 1522)”, *Ransom Slavery Along The Ottoman Borders (Early Fifteenth-Early Eighteenth Centuries)*, ed.Géza Dávid- Pál Fodor, Leiden-Boston 2007, s.19-26.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *II. Selim’in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, c. 3/1, Ankara 1998.

Ünal, Mehmet Ali, “Rumeli Sancaklarında Ölçüler ve Tartılar”, *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, ed. Zafer Gölen-Birol Çetin-Abidin Temizer, Ankara 2018, s.1-73.

EKLER

Ek 1. Temeşvar Eyaleti’nde Mevcut Asker Sayısı (1702 Yılı)⁸⁷

Kale ve Palanka	Nefer	Gündelik
Temeşvar Kalesi	3279	60871
Menazil ve Varoş	369	5342
Palanka-i Yanova	169	2581
Palanka-i Medova	36	365
Palanka-i Cedid	229	3475
Palanka-i İrşova	205	2622
Yekûn	4283	75256
Yekûn (Yıllık)		26.640.624 akçe / 148003 esedi kuruş

Ek 2. Temeşvar Eyaleti Teftişi Sırasında Tespit Edilen Asker Sayısı (1707 Yılı)⁸⁸

Askerlerin Bulunduğu Yer	Nefer	Gündelik	Yıllık
Temeşvar Kalesi	2768	54.078	19.143.612
Eğri Kalesi (Nakil)	603	9396	3.326.184
Varoş ve Menziller	434	6517	2.307.018
Yanova/Cedid/İrşova/Medova palankaları	648	9220	3.263.880
Yekûn	4453	79211	28.040.694 akçe/ 155.781,5 kuruş

⁸⁷ BOA. *HAT. nr.* 51002, 11 Cemaziye’l-evvel 1114/3 Ekim 1702.

⁸⁸ BOA. *D.BKL.d. nr.* 32310, 4 Rebiü’l-ahir 1119/5 Temmuz 1707, s.72.